

TÓTH LÁSZLÓ: SZÓ ÉS CSEND TIZENEGY BESZÉLGETÉS

Mindig érdeklődésre tarthat számot, ha az alkotói szubjektum, az alkotásfolyamat s a kész mű együtt, egymásra vetítve-vetítődve jelenik meg az olvasó előtt. Tóth László „tizenegy beszélgetése” ugyanakkor maga is egész, megkomponált művet eredményez: mindegyik beszélgetés a kérdezett egy-egy versével indít, azzal is zár, s miközben szó kerül emlékekről, példaképekről és társakról, világnézetekről, mindvégig az irodalom körén belül maradunk. A megoldásnak van kockázata, hisz ebben a situációban az író saját maga olvasójává kénytelen átvedleni. Ennek ellenére — vagy talán éppen ezért — mégis szerencsésnek bizonyult ez a dialógusforma. Vélhetőleg elsősorban annak köszönhetően, hogy a kérdező maga is költő, a problémák tehát többé-kevésbé közösek. Tóth László azonban nagyon ügyel, hogy az interjúk érvényre juttassák a kérdezettek költői, alkotói szubjektivitását — saját egyéniségéből annyit kölcsönöz a beszélgetésnek, amennyivel válaszok végig-gondolására tud inspirálni.

Gondolatokat lehet csak kiemelni a könyvből, melyek a különböző életkorú, alkotói habitusú, eltérő irányzatokat követő (vagy elhagyó) költők vélekedéseiben, eszmefuttatásaiban érintkezési pontokat jelentenek. A biográfiai és az irodalmi indítatások témája mindenütt természetes módon fontos helyet foglal el. A két szempont azonban nem válik külön: az első ihletések élményei egyben az első verspróbálkozások is, az irodalmi-művészeti múlt csak a megírt utak újrabejárásaként tud belsővé, sajátjává válni. Mint kiderül: a hagyományhoz csak alkotói viszony lehetséges. E tekintetben meglehetősen szélesnek mutatkozik a tradícióként elfogadott magyar költészet spektruma: a két végletet (talán) Ady vállaló és dacos magatartása, másfelől József Attila és Szabó Lőrinc — vagy éppen Arany János befelé forduló hangja jelenti. S láthatólag még mindig próbakő Kassák. Önként adódik a kérdés: mi újat hoz korunk irodalma, milyen posztmodern költői önmegha-

tározások lehetségesek, mondjuk, a modernhez vagy az avantgarde-hoz viszonyítva. (Vagy: időben még távolabbi viszonyítási pontot is ki lehet jelölni — mint azt Csiki László teszi: „Mitől vagyunk jobbak Catullusnál?”) Petőcz András ad fogalmilag pontos választ, melyben mintha világkép és poechnika válsága egyszerre fogalmazódna meg: míg a posztmodern költészet nem tehet mást, mint konstatálja az ezredvégi szétesettséget, s egy személytelen nyelv felé szeretne haladni, egyben kénytelen a neoklasszicista gondolkodásmódhoz segítségért visszanyúlni. A kiélezett megfogalmazás, mely minden bizonnyal a kívülállás léthelyzetének végletes vállalásából is ered (az interjú mottója: „...kívül lenni a világon”), riasztó következtetésekhez vezet. Nem kevesebbet jelent ugyanis, mint személyesség és nyelv véglegesített szétválasztását, ami csak egy reproductív beállítottságú költészetideálhoz vezethet: meneküléshez a múltba, annak megismétlésébe. Petőcz példájával: Tandori ál-Szép Ernő-verseihez. Hasonló problémát feszegetnek Zalán Tibor szavai is, némiképp más szemszögből. A kívülállás és a személyiség visszaszorítása számára a romantikus világképpel szembeni magatartásként fogalmazódik meg. Az intonáció meghamisítja a kifejezést (a szavak „fölstilizálják” az életet — mint Zalán fogalmaz), s ez nyelv iránti bizalmatlanságot eredményez. S így persze, alapvető probléma marad, miként lehet „A romantikából a személytelenig” jutni — másként szólva: mégiscsak versbe írni, hogy „Nemlétezem”.

A poézis vagy a költői tevékenység — teljesen természetes módon, amint az eddigiekből is kitűnt — elsősorban a nyelvhez való viszonyon keresztül határozódik meg. Az előbb említettekkel bizonyos mértékig szembe kerülnek a költészetet — önmagával és a nyelvvel való — azonosulásként elképzelt alkotók megnyilvánulásai. Csak néhány nevet kiragadva, a teljesség igénye nélkül: Csiki László számára például a költészeti hagyományban teremtett nyelv, Balassi, Vörösmarty megszólalása, de az egész magyar nyelvi univerzum (akár a — valóban általa

idézett — falusi félrészeg cigányember nyelve) az alkotás forrása. E nézet szerint viszont éppen a nyelv az önmagával azonos szubjektivitás létrehozója; s az előbbi kérdés úgy fordul meg, hogy már nem a (tapasztalati) valóság az, amihez a nyelv — adekvátan vagy hamisan — viszonyulni tud, hanem Balassi, Arany, Kassák *nyelve* az, amihez a — posztmodern korban-állapotban élő — költő feladata lehet viszonyulni. S ebből a nézetből a poézis nem is más, mint nyelvkeresés. Valóság is, élmény is (és szubjektivitás is...) csak attól kezdve „van”, hogy nyelvileg meg tud jelenni. Néhány jellemző kifejezés: „Mert hogy mi a költészet? A nyelvnek és az élményeknek egy olyan bensőséges, mondhatni erotikus kapcsolata, amiből valami születik.” (Somlyó György); „A nyelvnek akarata van (...) Lassan rájöttem, hogy a nyelv önálló lény. Nem arról van tehát szó, hogy én beszélek a nyelv által, hanem a nyelv beszél általam. (...) S az általam kérdésesnek vagy fontosnak vélt dolgokat a nyelven belül, mint egyetlen lehetőségen belül kell egységbe foglalnom. Bár nyelv az ember huzamos hallgatása is.” (Vasadi Péter); „És ezt Szilágyi Domokos nagyon jól tudta. József Attila is nagyon jól tudta. Vörösmarty Mihály is nagyon jól tudta. Hogy a nyelv — ha képileg képzeljük el — mintha egy réteg lenne az úgynevezett tárgyi és szellemi valóság között. (...) Ha kimondasz egy magyar szót, ha a megfelelő magyar szót mondod ki, akkor az fölhalmozza valahonnan — nem tudom, honnan — valahova —, nem tudom, hova — azt a bizonyos értelmet, amit menet közben neked kell megragadnod, persze, ha költő vagy. (...) Úgy gondolom, a nyelvvel valamiféle transzcendenciára törekszünk mi mindahányan” (Csiki László).

A költészetről, írásról való beszélgetés szükségképp felszínre hozza az irodalmi, egyáltalán a szellemi létformának a jelentőségét, helyét életünkben. S a kérdés azon dől el: jelent-e kihívást az irodalmi közlés számára a számítógépes kommunikáció világa? Van-e sajátos, mással nem pótolható szerepe még az irodalomnak, amikor az információ soha nem látott tömege áraszt el bennünket? A válaszok érezhető — és érthető — indulattal választják el a *technikai* közlést és az *alkotói* magatartást, — valószínűleg az informatika kultusza döbent rá újra civilizáció és kultúra roppant távolságára, megfogalmaztatja velünk is újra a rousseau-i, tolsztoji problémát. S ezt az alkotóknak kell kimondaniuk, így hiteles. Mert ők saját tapasztalatuk révén élik meg, hogy a technika automatizált világának abszolúttá és kizárólagossá válása az *alkotástól mint etikai cselekvéstől* fosztja meg az emberi életet. Tornai József állítja leginkább élére a kérdést: ha az írás technikai ténykedés és többé nem szellemi alkotómunka, az legsajátábban emberi képességüinktől foszt meg bennünket: az adatok tömege az egészlátást teszi lehetetlenné: „a valóságot eltakarják a tények. (...) Az a pokoli az egészben, hogy technikailag akár mennyire is nő az ember tudása, etikailag ugyanott tartunk, mint kőbaltás korunkban. Másképpen fogalmazva: egy olyan yira szellemi lény, mint az ember, nem képes a konfliktusait szellemi úton feloldani, hanem még mindig fizikailag oldja meg azokat: hazudik, csal, gyilkol, pusztítja a Földet, pusztítja a fajtáját, gyűlölködik...” (Új Forrás Könyvek 25., Tabánya, 1996.)

SZITÁR KATALIN